

FUND OG FORSKNING

BIND 59

2020

DET KGL. BIBLIOTEK

FUND OG FORSKNING

Bind 59

2020

FUND OG FORSKNING

I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS

SAMLINGER

Bind 59

2020

With summaries

KØBENHAVN 2020

UDGIVET AF DET KGL. BIBLIOTEK

Om billedet på smudsomslaget:
Illustration fra udgivelsen *Nye Billed- og Læsebog for Børn*, 1808, af C.C. Boeck, se side 102

Det kronede monogram på kartonomslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik 3.s bibliotek.

Om titelvignetten se side 35

© Forfatterne og Det Kgl. Bibliotek

Redaktion:
Claus Røllum-Larsen

Artikler i *Fund og Forskning* gennemgår 'double blinded peer-review' for at kunne antages. Undtaget fra denne norm er dog i dette nummer artiklerne under 'Fund'.

Grafisk tilrettelæggelse: Strandbygaard A/S

ISSN 0069-9896

MELDAHLS MODELLEREDE MARMORKIRKE-MODELLER

AF

RIKKE LYNGSØ CHRISTENSEN

De fylder ikke meget, de to små lermodeller af Marmorkirken, som arkitekten Ferdinand Meldahl (1827-1908) udformede i sommeren 1876. Modellerne er 7-8,5 cm høje, 10-15 cm dybe og ca. 12,5-13 cm brede, og de hører til Det Kgl. Bibliotek, Danmarks Kunstbiblioteks omfattende samling på omkring 350 arkitekturmodeller.

Med spor efter fingrenes arbejde i leret, ingen forfinede overflader, men en ufærdig og ekspressiv karakter, fremstår modellerne, som var de lavet i en fart. Det er de højst sandsynlig også. De er skitsemodeller, som Meldahl lavede, da han officielt var blevet ansat af Privatbankens daværende direktør C. F. Tietgen (1829-1901) som arkitekt på færdiggørelsen af Marmorkirken.

Tietgen havde i 1874 købt Marmorkirkepladsen med ruin af landets finansministre for 100.00 rdl. med en forpligtigelse til at tilbageskøde kirken, når den var færdig. Marmorkirkens grundsten var blevet lagt i 1749, og efter adskillige arkitekters planer og byggestop havde kirken stået som en ruin i henved 100 år. Tietgen havde i første omgang sat arkitekten Christian Zwingmann (1827-1891) på sagen, dog rådførte han sig med Meldahl, og da Zwingmann blev syg, blev Meldahl i 1876 ansat til at lede byggeriet. I 1894 kunne den færdige kirke indvies.¹

Meldahls små lermodeller af Marmorkirken ligner det færdige resultat meget lidt, og så er de tilmed meget små i forhold til det kæmpestore bygningsværk, som den endelige Marmorkirke er. Det er bl.a. dét, der gør, at de lidt oversete modeller er helt centrale genstande i Det Kgl. Bibliotek, Danmarks Kunstbiblioteks samling og rige på udforsknings-

¹ Ferdinand Meldahl: *Frederikskirken*, 1896; Birgitte Bøggild Johannsen: *Frederiks kirke – Marmorkirken*; *Frederiks kirke II, bygningshistorie*, 1987, s. 637-764; Hanne Raabyemagle: *Marmorkirken. Visioner og virkelighed*, 1994.

Fotograf: Roberto Fortuna

perspektiver. For at kunne belyse hvordan, er det nødvendigt med et par indledende ord om, hvad en arkitekturmodel er.

En arkitekturmodel er en tredimensional, fysisk repræsentation af en bygning, dvs. man kan fornemme rumlige forhold, bevæge sig rundt om modellen, måske endda kigge ind i den. Modeller benyttes som regel til at udforske eller belyse rumlige relationer, og de får ofte følgeskab af tegninger. Historisk set findes der arkitekturmodeller bevarede helt tilbage fra det 12. Dynasti (2055-1650 f.Kr.) i Ægypten. Mange tidlige arkitekturmodeller er imidlertid gået tabt. Det gælder især for middelalderens arkitekturmodeller. Meget tyder på, at arkitekturmodellerne i middelalderen blev betragtet som rene arbejdsredskaber, og derfor blev de fleste destrueret, når de havde tjent som visualiseringsredskab. Først i renæssancen begynder arkitekturmodeller gradvist at blive prestigeprojekter og samlerojekter, og derfor er de i højere grad bevarede fra denne tid.

Der er dog forskel på arkitekturmodeller. Den tyske kunsthistoriker Ludwig H. Heydenreich skrev i 1937 en af de første oversigter over arkitekturmodellens historie.² Og her inddelte han arkitekturmodeller i tre forskellige typer: skitsemodeller, modeller af realiserede bygninger og idealmodeller, alle med yderligere underinddelinger. Selvom der i den nyere forskning er blevet sat spørgsmålstegn ved, om en sådan inddeling overhovedet giver mening, dersom mange af de oplyste modeltyper er blevet til over tid, så giver Heydenreich os i det mindste et vokabular, så vi indledningsvist kan beskrive det materiale, vi har med at gøre.³

Foruden skitsemodellen er andre gængse arkitekturmodeltyper i dag henholdsvis præsentationsmodellen og fuldskalamodellen eller mock up'en. Lidt forenklet udtrykt kan man sige, at hvor skitsemodellen opstår i begyndelsen af den kunstneriske proces, så er præsentationsmodellen salgsmaterialet, der skal overbevise en bygherre, og fuldskalamodellen eller mock up'en en slags prøvesten på, hvordan et projekt "virkelig" tager sig ud i rigtig størrelse. Det er selvsagt tre meget forskellige typer, som kan og gør noget forskelligt. Hvor skitsemodellen typisk er udført af arkitekten selv og peger ind i den kunstneriske proces, så er præsentationsmodellen og fuldskalamodellen almindeligvis uddelegerede opgaver, der peger frem. Og hvor skitsemodellen er grundlæggende ud-

² Ludwig H. Heydenreich: "Architekturmodell" i: *Reallexikon zur deutschen Kunstgeschichte*, I, red. Otto Schmitt, Stuttgart 1937, s. 918-940.

³ F.eks. af Matthew Mindrup, *The Architectural Model. Histories of the Miniature and the Prototype, the Exemplar and the Muse*, Cambridge Mass. 2019.

forskende, eksperimenterende eller legende, så er præsentationsmodellen konkluderende og afsluttet. Skitsemodeller er ofte udført i mindre værdifulde materialer, mens præsentationsmodeller sædvanligvis er en kostbar affære. Trods deres forskelligheder, så deler arkitekturmodeller en særlig dobbelthed. Som fysiske konstruktioner er de virkelige, men idet de er lavet af materialer, som ikke er byggematerialer, er de fiktion. Således placeret mellem virkelighed og fiktion er arkitekturmodeller eminente til at anspore fantasien.

Meldahls lermodeller er skitsemodeller, der i fysisk form viser nogle af de sandsynligvis første idéer, arkitekten har haft omkring kirkens og kuplens udformning. Med deres uafsluttede karakter besidder modellerne en spontanitet. Det er tydeligt, at modellerne hænger sammen som en udforskning af, hvordan kirkens bygningskrop ville virke med henholdsvis en høj og meget flad kuppel, vel nærmest fra jorden i realiteten, ikke synlig. Da det på den måde er massens muligheder, som de modellerede Marmorkirke-modeller udforsker, er detaljen ikke vigtig.

Materielemæssigt egner leret sig helt fortrinligt til en sådan afsøgende og legende proces. Det kan formes let og har en relativ lang tørreperiode, så der kan arbejdes i materialet i noget tid. Leret har også den fordel, at arkitekten her arbejder direkte i materien og ikke på afstand af den med et redskab, sådan som det eksempelvis ville være at skulle save og file træstykker til en arkitekturmodel. Det er således *lige her*, Meldahl arbejder mest direkte med Marmorkirken og ikke på den gennem tegninger, andre udformede modeller eller uddelegerede bygningsopgaver. Det er her, gennem skitsemodellerne, at vi får indsigt i nogle af de forestillinger og erkendelser, Meldahl har haft i arbejdet med at formgive kirken, især dens kuppel.

I et brev fra 1876 skriver Meldahl således: "Under mit Ophold paa Landet formede jeg forskellige Grupper i Ler, en Kirke uden Kuppel, en Kirke med Kuppel og desuden de omkringliggende Bygninger med forskellige Pavillontage for at bryde Pladsens Eensformighed."⁴ Uden at det dog kan siges med sikkerhed, så kunne det meget vel være de to små lermodeller af Marmorkirken, der i dag befinder sig i Det Kgl. Bibliotek, Danmarks Kunstbiblioteks samling, som Meldahl her omtaler. Man kan hæfte sig ved, at Meldahl arbejder med forskellige grupper af modeller, at kirken med og uden kuppel ikke står alene, men indgår i et samspil med de omkringliggende bygninger og pladsen. Citatet illustrerer altså, at arkitekturmodeller indgår i relationer med andre modeller.

⁴ Helga Stemmann: *F. Meldahl og hans Venner*, 1930, bd. 4, s. 165-166.

At udformningen af især præsentationsmodeller tilmed var bekostelig fremgår af et andet citat, da Meldahl i 1880'erne beskriver arbejdet med kuplen: "Kuppelens decorative Motiv tog jeg fra Peterskirken. Mit Arbejde var ikke let, thi da jeg følte, at Bygherren ikke havde Raad til de kostbare, større og mindre Modeller, som et saadant Foretagende uafviselig kræver, maatte jeg nøies med en lille Model af det Indre, hvoraf jeg endda betalte Halvdelen selv."⁵

Skitsemodeller er sjældent bevarede. Undertiden er de dokumenteret fotografisk, men disse første livtag med form og idé bliver ofte destrueret, så vi til slut udelukkende har de meget færdige præsentationsmodeller tilbage uden processens spor. Skitsemodellerne er del af en ofte kompliceret bygningshistorie, der også må siges at omfatte det, som går forud for det faktisk byggede. Og det er et forløb med bl.a., i vilkårlig rækkefølge, at tegne, at modellere, at bygge modeller, at beskrive.

Det er denne oversete side af arkitekturhistorieskrivningen, nemlig tilblivelsesprocessen, som Meldahls modellerede Marmorkirke-modeller fortæller os et glimt af. Det giver anledning til videre at spørge, hvordan skitsemodeller placerer sig i forhold til bygningshistorien og til vores måde at skrive arkitekturhistorie(r) på? Hvad er det, arkitekturmodeller fortæller, som andre objekter, såsom tegninger og tekst, ikke gør? Hvor peger modellerne hen, hvilke relationer indgår de i, og hvad betyder de i en samling? Det er perspektiver, som ville kunne gøre os mere bevidste om, hvordan arkitekturmodeller virker ikke blot i arkitekturhistorien, men også i en samlingssammenhæng.

⁵ Ibid., s. 179.

